

HEIDEN

Boppo en Axnot

Waarom noemen wij onszelf ‘heiden’? De term heeft voor veel mensen een negatieve lading en is op meerdere manieren uit te leggen. Sommigen noemen het heidendom nog redelijk onschuldig, ‘spiritueel hobbyisme’, anderen misleiden bewust en noemen het nazisme. Ook het spreekwoord ‘*hij is aan de heidenen overgeleverd*’ spreekt boekdelen.

In deze korte uiteenzetting over de term ‘heiden’, kunt u eerst lezen hoe hedendaagse streng gelovige christenen de term hanteren. Vervolgens leest u welke betekenis wij eraan geven. In de daarop volgende paragraaf duiken we de geschiedenis van de term in. De oorspronkelijke positieve betekenis van ‘heiden’ wordt in de middeleeuwen gedemoniseerd, om vervolgens tijdens de Renaissance en de Romantiek weer een positievere lading te krijgen. In de één na laatste paragraaf kunt u lezen hoe aan de vooravond van de tweede wereldoorlog, de term weer een sterk negatieve lading krijgt, doordat het voor politieke doeleinden misbruikt wordt. Tot slot geven we een uitleg waarom u ons toch ‘heiden’ mag noemen.

Misvattingen en misleidingen door hedendaagse christenen

Onder hedendaagse christenen leven nogal wat vooringenomen opvattingen over wat een heiden is. Vaak hoor je dat heidenen antichristelijk zijn, en verstoken van zedelijk besef. Dat wil zeggen de gewoonten en handelwijzen van heidenen zouden abnormaal zijn, omdat heidenen geen duidelijke voorstelling hebben van wat ‘goed’ en ‘slecht’ is.

Dat een christen moreel superieur is, en de zeden en het geloof van de heiden verwerpelijk zijn, blijkt uit het artikel ‘Cirkel’ in het Reformatorisch Dagblad van 12 september 2005:

“Ooit gaven Wodan, Donar, Loki en tal van andere namen de toon aan onder de Germanen. Daarna groeide het christendom. Dat bracht op z’n minst -zo heten gedrag en omgangsvormen- uitwendige beschaving met zich mee. Hoewel velen hun oude, heidense volksgeloof vermengden met dat van de bisschoppen en prelaten. In de tijd van de Reformatie vonden veel mensen door het Woord van God echt geluk in Jezus Christus.”

En aan het eind:

“Ooit gekerstende Europeanen keren terug naar hun heidense afkomst. Dat geldt zowel in hun manier van aanbedding -zij buigen zich voor afgoden- als in hun manier van leven. Want parallel aan de opkomst van

de occulte en heidense cultus vermindert de kwaliteit van het uiterlijk gedrag.”

Wie bovenstaande leest én voor waar aanneemt, moet wel tot de conclusie komen dat hij/zij die niet letterlijk de regels van de ‘Tien Geboden’ volgt, alleen maar tot slechtheid verworpen kan.

Hoe definieert de orthodoxe christen nu de term ‘heiden’? De ‘Stichting Tot Heil des Volks’ die aan evangelisatie en hulpverlening doet, publiceert een maatschappijkritisch krantje met de naam ‘Oogst’. Ideologisch is de stichting verwant aan de Christen Unie. De uitgave van Oogst van maart 2003 heeft als thema “nieuw heidendom”. Een schier onuitputtelijke opsomming van voorbeelden passeert de revue. Heidenen zijn volgens de auteurs in Oogst:

“heksen, ‘Star War’ vereerders, vereerders van oude Europese afgoden (Kelten, Germanen en Scandinaviërs, Romeinen, Grieken), wicca-, reiki- en new-age aanhangers, homoseksuelen, aanhangers van de Verlichting, gothics, black metal fans, fascisten, satanisten, animisten, sjamanen, de mens die zijn eigen god wil zijn, de moderne mens die autonoom en onafhankelijk is, evolutionisten, pagans, tovenaars, kindermoordenaars, naaktlopers, seksuele magiërs, boeddhisten, mediteerders, postmodernisten, eenheidsstrevers, antichristen, onwetenden, ongelovigen, aanhangers van oosterse religies, materialisten en ‘ik-gerichten’.”

Uit de opsomming blijkt dat eenieder die *niet* in één van de drie grote openbaringsgodsdiensten (christendom, jodendom en islam) gelooft, of er een aparte hobby op na houdt, een heiden is. Opvallend is dat het woord heiden voor orthodoxe christenen niet alleen van toepassing is op mensen met een afwijkende *religieuze* opvatting, maar een soort verzamelbegrip geworden is. Eenieder die zich niet aan de christelijke moraal en zede houdt is een heiden. Het is een emotionele term van afkeuring geworden. Om de precieze betekenis van het woord bekommert men zich niet.

In het *Duden Deutsches Universalwörterbuch* uit 2001 vonden we een duidelijkere definitie zoals die tegenwoordig nog voor ‘heiden’ gebruikt wordt:

Heiden (*religieus, anders verouderend*) iemand die niet de christelijke, joodse of moslim religie toebehoort; iemand die niet in God gelooft [en nog bekeerd moet worden]¹

---

¹ **Heide**] (Rel., sonst veraltend): jmd., der nicht der christlichen, jüdischen od. muslimischen Religion angehört; jmd., der nicht an Gott glaubt [u. noch bekehrt werden muss]

Het Duitse woordenboek Duden geeft naast een inhoudelijke verklaring van de term, ook aan dat de betekenis die de Kerk aan het woord 'heiden' geeft, in de samenleving aan het verouderen is.

De definitie van 'paganisme', het van oorsprong Latijnse woord voor heidendom, wordt in de *Encyclopédie Philosophique Universelle*, 1990, als volgt omschreven:

Afkomstig uit het Latijn pagani, mensen van het platteland, omvat deze term alle religieuze vormen, strikt bekeken vanuit het joods-christen standpunt, die niet joods, niet moslim en niet christelijk zijn. Het paganisme staat tegenover het monotheïsme.

De bovenstaande definities laten niets aan duidelijkheid te wensen over. Als er andere definities gebruikt worden, dan vergist men zich of is er sprake van bewuste misleiding.

Hieronder leest u recente voorbeelden van misvattingen en kwaadsprekerij door hedendaagse Nederlandse christenen over de term 'heiden'.

De misvatting

Zwaargelovige protestanten gebruiken de term 'heiden' vaak te pas en te onpas. Eenieder die niet in de ware christelijke God gelooft is een heiden. Zelfs als men *niet* in een hogere macht gelooft, of denkt dat een hogere macht niet aantoonbaar is, wordt men als heiden gebrandmerkt. Zo benoemde de jongerenorganisatie van de ChristenUnie, Hans Wiegel begin 2006 tot 'heiden van het jaar' vanwege zijn inzet voor de vrijheid van onderwijs. De prijs werd uitgedeeld aan een politicus van niet-christelijke signatuur die zich desondanks toch goed ingezet had voor sociaal-christelijk gedachtegoed.

Wiegel reageerde als volgt: *"Mij kun je misschien agnost noemen, maar dat is heel wat anders dan heiden."*

Wiegel is dus in ieder geval niet de mening toegedaan dat een agnost (iemand die het onmogelijk acht dat te bewijzen is dat er een god of goden bestaan) hetzelfde is als een heiden.

De misleiding

In het artikel *'Apologeten gevraagd'* van 8 mei 2006 verschenen in het Reformatorisch Dagblad, een krant van en voor zwaar gelovige protestanten, lijkt men een duidelijker beeld van 'heidene' te hebben. De schrijver van dit artikel spreekt van *"vereerders van antieke goden"*, mensen die een meergodendom aanhangen dus. Dit begint er op te lijken. En dan wordt het nog mooier. Er wordt ook nog toegevoegd dat satanisme niet onder het heidendom valt, waarschijnlijk omdat de Satan onderdeel uit maakt van het christelijk geloof en satanisme geen bestaansrecht heeft zonder het christendom.

Voor het gemak maken we uit dit artikel maar op, dat de schrijver door te spreken van ‘antieke afgoden’, moslims en joden niet onder de categorie heidenen laat vallen.

Al met al komen we met dit artikel behoorlijk dicht bij onze eigen interpretatie van de term ‘heiden’, zoals u in de volgende paragraaf kunt lezen.

Opmerkelijk is de wens van de auteur om het heidendom bij wet te verbieden, zoals men uit deze zinnen kan opmaken:

“Nog altijd staat vrijheid van godsdienst in het handvest van de grondrechten van de Europese Unie hoog aangeschreven. Dus terugkeer naar de oude mythologie valt -zolang de liefhebbers daarvan zich enigermate aan de geldende wetgeving houden- niet te verbieden.”

Als sluitstuk doet de auteur een oproep aan hedendaagse apologeten op om met “*met vuur en verstand*” het heidendom te bestrijden.

Het lijkt wel of we een tekst uit de beruchte ‘Heksenhamer’ aan het lezen zijn. Gelukkig staat vrijheid van godsdienst nog altijd hoog aangeschreven in het handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Onze definitie van ‘heiden’²

Wij gebruiken de oorspronkelijke verklaring voor het woord ‘heiden’. Letterlijk betekent het de ‘*bewoner van de heide*’. Het oude woord ‘heide’ had echter een ruimere betekenis dan de huidige van een paars bloeiend heidelandschap. Het betekende namelijk ‘*onbebouwd land voor gemeenschappelijk gebruik*’, daaronder vallen bos, weide en heide.³

Het ligt voor de hand om het woord heiden op dezelfde wijze te verklaren als het Latijnse woord *paganus*: “De ongelovige (d.w.z. niet christen) die op het platteland woont.”⁴ Opmerkelijk is dat door deze definitie het woord heiden een negatieve lading krijgt. De heiden is namelijk iemand die niet in de stad, maar op onbewerkt of ongecultiveerd land woont, en in het verlengde daarvan zelf ook onderontwikkeld is.

De Oudgermanist Jan de Vries bestrijdt deze begripsverklaring. In zijn *Nederlands Etymologisch Woordenboek* beargumenteert hij een begripsomschrijving van het woord ‘heiden’ die veel positiever is:

---

² In één of andere vorm bestaat het woord ‘heiden’ in iedere Germaanse taal, bijvoorbeeld: middelnederlands *heiden*, oudsaksisch *hēthino*, oudhoogduits *heidan*, oudfries *hēthan*, oudengels *hæðan*, nieuwengels *heathen* en in het gotisch komt het woord *haiþnō* voor dat ‘heidense vrouw’ betekent.

³ Jan de Vries, *Nederlands Etymologisch Woordenboek*, 1971

⁴ De vroegste verspreiding van het christendom was vooral een stedelijk verschijnsel.

Het ligt voor de hand te denken aan een afleiding van *heide* en wel in deze zin dat de heidenen, die alleen nog maar op het platteland leefden daarnaar werden genoemd.

.....maar men moet dan *heiden* niet opvatten als ‘bewoner van een onbebouwd, ongecultiveerd gebied’ (wat de heidenen allerm minst waren). Het woord geeft dan ook niet *paganus* weer, maar *gentilis* of *ethnicus*. Wanneer men nu de ‘heide’ als gemene mark⁵ beschouwt dan betekent **haiþina* ‘de man die tot de eigen geloofsgemeenschap behoort’ en dan is heiden dus niet een geringschattend woord, dat de christenen gevormd zouden hebben, maar juist een afweerwoord van heidenen tegenover de christenen.

Hiermee geeft de vermaarde Oudgermanist aan dat de term ‘heiden’ door de voorchristelijke Germanen gebruikt werd om *zichzelf te onderscheiden* van mensen die niet het traditionele geloof van hun voorvaders volgden.⁶

Om zijn stelling verder te onderbouwen wijst De Vries er ook nog op dat de woordformatie **haiþna* en **haiþina* een hoge ouderdom heeft. Het suffix *-ina* werd namelijk niet meer gebruikt in de 2^e helft van de vierde eeuw toen het Latijnse woord *paganus* opkwam. Daardoor is de stelling dat het woord *haiþina* een leenvertaling is van het woord *paganus* onwaarschijnlijk.

Opmerkelijk is dat ook in de IJslandse Saga’s de term *heiðni* vaak gebruikt wordt als neutrale aanduidingen voor de oude heidense religie. Een voorbeeld is te vinden in het *Hákonarmál* van de skald Eyvindr Skáldaspillir.

Deyr fé,
deyja frændr
eyðisk land ok láð.
Síz Hákon fór
með heidín goð,
mörg es þjóð of þéuð

Vee sterft,
vrienden sterven,
land en verbonden gaan ten gronde.
Sinds Hakon met
de heidense goden vaart
is veel volk onderworpen

Voor ons, Nederlands Heidendom, is een ‘heiden’ of ‘heidin’ een man of vrouw die tot de eigen geloofsgemeenschap behoort. *Waar* die geloofsgemeenschap in geloofde kunt u in een volgend artikel lezen.

---

⁵ In het oosten van ons land heet de groep landeigenaren die deze buiten het dorp liggende gronden bezitten de ‘mark’. Het gebied wordt ook aangeduid als een mark.

⁶ Er is nog een tweede verklaring waar de term ‘heiden vandaan komt. Uit de Gotische Bijbelvertaling van Ulfilas kennen we de term *haiþno* in de betekenis van ‘heidense vrouw’. Uit *haiþno* zijn de termen **haiþi* (heide) en **haiþina* (heiden) afgeleid. Het Gotisch zou ‘haiþina’ uit het Armeense woord *hethanos* geleend hebben, dat weer uit het Griekse *éthnos* geleend zou zijn.

Hoe de oorspronkelijke positieve betekenis van ‘heiden’ werd gedemoniseerd

De positieve betekenis die de term had, veranderde met de komst van het christendom al snel. De term *heiden* werd gedemoniseerd. Heidenen werden duivelaanbidders. Hieronder staan enkele voorbeelden van overgeleverde teksten uit het Angelsaksische Engeland. Deze Engelse teksten zijn eveneens van belang voor de Nederlandse geschiedschrijving, want de missionarissen Willibrord (apostel der Friezen) en Bonifatius (gestraft door de Friezen) kwamen uit dit Angelsaksische Engeland. Beide zendelingen hebben ongetwijfeld de negatieve aanduiding van ‘heiden’ in de Lage Landen verspreid.

Knoet de Grote was koning van Engeland, Denemarken en Noorwegen en gouverneur van Sleeswijk en Pommeren in de vroege 11e eeuw. Hij liet zijn aartsbisschop Wulfstan II wetten opstellen met een verbodsbepaling tegen heidense praktijken. In deze teksten staat het woord ‘heidendom’ en een omschrijving van hetgeen men daaronder verstond:

“Wé, forbeóðað eornostlíce álcne háðenscipe: Háðenscipe biþ ðæt man ídola weorðige ðæt is ðæt man weorðige háðene godas and sunnan oððe mónan fýr oððe flód wæter-wyllas oððe stánas.....”⁷

Wij verbieden ernstig elk heidenschap: heidenschap is het als men idolen waardigt, dat men waardigt heidense goden en zon of maan, vuur of vloed, bronnen of stenen...⁸

Het heidense gedachtegoed wordt in bovenstaande tekst voorgesteld als waandenkbeeld.

Hoe het verbod op heidense praktijken gehandhaafd moest worden is ook overgeleverd. In Angelsaksische Engeland werd herhaaldelijk door verschillende koningen bij wet geregeld dat het heidendom vernietigd moest worden. Koning Eorcenberht van Kent beval, in de eerste helft van de zevende eeuw, dat godenbeelden vernield moesten worden. En aan het eind van de zevende eeuw verbiedt koning Withred van Kent dat er aan ‘duivels’ geofferd wordt. De term ‘duivel’ heeft hier de betekenis ‘heidense god’. In de wetten van

---

⁷ Uit: An Anglo-Saxon dictionary, based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth, d.d., F.R.S. Rawlinsonian professor of Anglo-Saxon in the university of Oxford. Edited and enlarged by T. Northcote Toller, m.a. late fellow of Christ's college, Cambridge; and Smith professor of English in the Owens college, Manchester. Oxford: at the Clarendon Press. MDCCCXCVIII

⁸ De gehele alinea gaat volgens de auteur Owen in zijn boek *Rites and Religions of the Anglo-Saxons*, uit 1985 als volgt: *We earnestly forbid all heathenism: It is heathen practice if one worships idols, namely if one worships heathen gods and the sun or the moon, fire or flood, wells or stones or any kind of forest trees, or if one practises witchcraft or encompasses death by any means, either by sacrifice or divination, or takes any part in such delusions.*

Edward en Guthrum wordt *aelcne haethendom* verworpen, er worden boetes bepaald en tovenaars en magiërs moeten van hun land verdreven of gedood worden!⁹

Zoals bekend staken rond het jaar 700 Willibrord en Bonifatius vanuit Engeland over naar Nederland om heidenen te kerstenen. In de ‘vitae’ de heiligenlevens wordt verteld hoe Willibrord op Walcheren een afgodsbeeld vernielde, Bonifatius in Friesland, waar nodig, heidense plaatsen en afgodsbeelden verwoestte, en in Hessen een Donar’s eik omhakte. Deze daden zijn geheel in overeenstemming met de voorschriften zoals die in de Angelsaksische wetsteksten staan. Dat ook in de Nederlanden heidenen gediaboliseerd werden blijkt uit de Utrechtse doopbelofte uit de achtste eeuw, met een tekst in het Oudsaksisch of Frankisch. Aangenomen wordt dat ze opgesteld is door Angelsaksische schrijvers in het Utrechtse missiegebied.¹⁰

Forsachistu diabolae ? *et respondet* : ec forsacho diabolae.
end allum diobolgeldae ? *respondet* : end ec forsacho allum diobolgeldae.
end allum diobeles uuercum ? *respondet* : end ec forsacho allum diobeles
uuercum and uuordum, Thunaer ende Uuoden ende Saxnote
ende allum them unholdum the hira genotas sint.

Verzaak je de duivel? (antwoord): ik verzaak de duivel.
en offers aan de duivel? (antwoord): en ik verzaak alle duivelsoffers.
en alle duivelswerken? (antwoord): en ik verzaak alle duivelswerken en
woorden, Donar en Wodan en Saxnot en alle demonen die hun gezellen
zijn.

Lange tijd heeft ‘heiden’ de betekenis gehouden die het in de theologische geschriften had. Die van barbaarse, achterlijke, onbeschaafde, ongelukkige, in duivelse waanbeelden gelovende niet-christen. De christelijke betekenis van het woord is dus: een volstrekt verachtelijke mens.

En toen, in de 13^e en 14^e eeuw, ging een andere wind in Europa waaien, de Renaissance. Het licht van de klassieke heidense geest brak door de duisternis van het theologisch dogma van Rome en het duistere kloosterleven heen. De geschriften van Griekse en Romeinse heidenen kwamen onder de aandacht van vooraanstaande geleerden in Europa. Onder de indruk van schrijvers zoals *Cicero*, *Vergilius* en *Tacitus* ging de intellectuele elite genuanceerder denken over het heidenendom. De heidenen werden niet langer als achterlijke gezanten

---

⁹ Uit: Chaney, W.A., *The Cult of Kingship in Anglo-Saxon England*, 1970

¹⁰ Eijnatten, van, J., e.a. *Nederlandse Religiegeschiedenis*, 2005

van de duivel gezien. Sterker nog, de humanisten vonden de morele waarden in het leven van de heidense Romeinen en Grieken nastrevenswaardig.

Helaas vond de herwaardering voor de heidenen alleen onder de elite plaats. De Reformatie onder leiding van *Luther* en de Contra-reformatie van Rome roeide, onder bedreiging van hemel en hel, de resten van de heidense volkscultuur, die nog onder het gewone volk leefde, met wortel en tak uit.

De Europese elite las dus de klassieken en concludeerde dat de heidenen geen barbaren waren, de heiden had alleen het 'ware licht' nog niet gezien. Deze Klassieke heidenen hadden intellectuele bagage en konden zelfs als zedelijk voorbeeld dienen! Ter illustratie van deze twee denkbeelden geven we hieronder een tekstfragment uit het werk '*Faëton*', geschreven door *Joost van den Vondel* in 1663.

[Gescheidkundigen van Nederland] getuigen hoe de heilige Willebrort in deze landen, met de fackel van zijne leeringe, aen **de zon der waerheit ontsteecken, den nacht der Heidensche afgoderye verdreef, en den verduisterden harten met het hemelsche licht toelichte**, verlichte en Christende. Niemand zal hierom dencken dat ick, met Faëton ten treurtooneele te voeren, het Heidendom weder wil invoeren, neen geensins; maer alleen, **tot verbeteringe der zeden**, tooneelwijs ontvouwen deze schoone fabel, ...

Ook de herwaardering van de verschillende Germaanse stammen vond in deze periode plaats. In het midden van de 15^e eeuw werd het manuscript '*Germania*' van de Romeinse geschiedschrijver *Tacitus* ontdekt. In dit boek wordt een beschrijving gegeven van de oorsprong en de zeden van Germaanse stammen. De *Germania* betekende voor veel Europeanen tevens de herontdekking van het roemrijke verleden van hun heidense voorouders.

Hollandse humanisten ontdekten in de *Germania* de Bataven. Dit was een Germaanse stam die volgens de humanisten de voorouders van de Hollanders waren. De 'Bataafse mythe' was ontstaan. De Bataven werden gepresenteerd als een dapper en hoogbeschaafd volk. Ook de Friezen herontdekten hun overoude oorsprong in de *Germania*. De Friese humanisten koppelden hun liefde voor de klassieke literatuur en de overleveringen van Tacitus aan hun liefde voor Friesland. Zo werd de 'Friese mythe' geboren: "de Friezen stammen af van de Trojanen".

Heidense voorouders waren 'beschaafde mensen' geworden.

In de 15^e 16^e en 17^e eeuw, dezelfde tijd waarin de oude heidenen positiever beoordeeld werden, vonden echter ook de grote heksenvervolgingen plaats. In het spoor van de Reformatie jaagden heksenjagers op mensen die oude heidense gebruiken in ere hielden. De notie dat de heidense praktijken van de heksen,

terug te voeren zijn op het heidendom uit de klassieke tijd, ontbrak of werd niet erkend. Het volksgeloof was nog steeds onbeschaafd en demonisch van aard.

De heksenvervolging eindigde met de komst van de Verlichting (ontstaan rond 1650). De verlichting was een filosofische beweging die de leerstellingen van kerkelijke autoriteit sterk bekritiseerde. De waarheid moest met de rede ontdekt worden. De term heidendom werd tijdens de verlichting opnieuw positiever gedefinieerd. Voorheen zag men in Europa de blanke en christelijke mens als superieur. Door de ontmoeting met vreemde culturen bleek dat 'heidense volken', zoals bijvoorbeeld de Japanners en Chinezen ook hoogstaande culturen hadden.

Het was de Romantiek (eind 18^e eeuw) die het heidendom naast en zelfs boven het christendom plaatste. De 'primitieve mens' werd een 'nobele wilde'.

De romanticus Jean-Jacques Rousseau zegt in 1755 dat de mens van nature goed is, zoals een 'edele wilde' of 'nobele wilde'. De ervaringen die men in de moderne maatschappij opdoet corrumpeert de nobele wilde in ons.

In veel Europese landen was gedurende de Romantiek een opleving van nationalistische gevoelens. Romantici zochten hun inspiratie in folklore, sprookjes, mythen en heldhaftige episoden uit de geschiedenis. Jacob en Wilhelm Grimm waren pioniers in het onderzoek naar het Germaanse heidendom. Zo heeft de *Deutsche Mythologie* (in feite een overzicht van de Germaanse religie), van Jacob Grimm het fundament gelegd voor het wetenschappelijke onderzoek naar het heidense geloof. De *Deutsche Mythologie* was ook een van de inspiratiebronnen voor de componist Richard Wagner.

Wagner populariseerde de Germaanse mythen, door zijn cyclus van vier opera's: *Das Rheingold*, *Die Walküre*, *Siegfried* en *Götterdämmerung*. Deze cyclus wordt 'Der Ring des Nibelungen' genoemd.

Europese kunstenaars zoals Goethe en Schiller bestempelden zich als heiden, en verwierpen het christendom als een onmenselijke religie.¹¹ Volgens Goethe was er een hoger ordenend wezen dat in de natuur ontdekt kon worden.

Over het algemeen bleef de positieve beoordeling van het heidendom, gekleurd door een christelijke bril. Zo was het heidendom in de ogen van romantici een patriarchale godsdienst waar 'Wotan' als een 'Al-vader' (net zoals Yahweh) aan de top van een hiërarchisch systeem stond. Veelzeggend is dat het heidendom in die tijd ook wel *Wuotanisme* of *Odinisme* genoemd werd. Dus naar de mannelijke hoofdgod Wuotan of Odin. Historisch gezien klopt deze benaming niet.

---

¹¹ In de Antieke wereld zag Goethe een humane en tegelijkertijd religieuze vorm van het heidendom, tot welke hij zich meerdere malen bekende, zoals in het gedicht "Es fürchte die Götter das Menschengeschlecht.." en "Grenzen der Menschheit".

Bron: <http://www.ursulahomann.de/GoetheUndDieReligion/komplett.html>

Daarnaast geloofden veel romantici dat ‘het goddelijke in alles zit’, in de zin van het ‘*pantheïsme*’ óf ‘*panentheïsme*’.¹² Echter de historische Germaanse heidenen hadden een veel godendom (polytheïsme) met pantheïstische trekken. Dit pantheïsme is terug te vinden in de alomtegenwoordige invloed van het *Lot*.

Hoe en waarom uit politiek/religieuze overwegingen de term ‘heiden’ negatief gedefinieerd wordt

Op onze vogelvlucht door de geschiedenis van de term ‘heiden’, heeft u gelezen hoe de oorspronkelijk positieve betekenis, werd gedemoniseerd en later, tijdens de Renaissance en de Romantiek, weer positiever werd.

Deze positievere betekenis is in de loop van de 20^e eeuw door de opkomst van het nationaal-socialisme en de reactie daarop uit theologische hoek, weer negatief geworden. In Nederland is deze negatieve beeldvorming vooral te danken aan de protestantse theoloog K. H. Miskotte, die vanwege zijn socialistische overtuigingen ook wel ‘de rode dominee’ genoemd wordt. In zijn publicaties betitelt Miskotte het nazisme als ‘nieuw-heidendom’, en daarmee is een ‘heiden’ weer de meest verachtelijke mens geworden.

Miskotte

In 1939 verschijnt van de hand van Miskotte het boek “*Edda en Thora, een vergelijking van Germaanse en Israëlitische religie*”. Het is de eerste keer dat in Nederland vanuit orthodox christelijke hoek een beschrijving van de Germaanse religie gegeven wordt. Miskotte geeft echter geen historisch religieuze beschouwing. Het is een afrekening met de Germaanse heiden. De rode dominee is van mening dat het nationaal-socialisme *zeer wel overeenkomt met het diepste levensgevoel van de Edda*.

Het begint al met de titel die de lezer op het verkeerde been zet. Het boek vergelijkt niet twee religies, maar is een aanval op het nationaal-socialisme. Het is een politiek schotschrift. Om inhoud en titel overeen te laten stemmen had de titel eigenlijk moeten luiden: “*Edda, de geestelijke oorsprong van het nationaal-socialisme*”.

Het beeld dat het boek van het Germaanse heidendom scheidt is eenzijdig en vaak ronduit fout. Kenners van de Germaanse religiegeschiedenis zoals Jan de Vries en Andries Kylstra hebben geen spaan heel gelaten van de Miskotte’s theologische constructie.¹³ Het voert hier te ver om alle foute voorstellingen in het boek te weerleggen, maar we willen toch drie puntjes aanstippen.

---

¹² Bij *pantheïsme*, zit het goddelijke in de natuur en het universum. Bij *panentheïsme* zit God in de gehele schepping, het universum is een deel van God en God is de drijvende kracht achter het universum. Het verschil met het pantheïsme is dat het goddelijke nog wel als persoon gezien wordt.

¹³ Kylstra, A.D., *Een Rechtzetting*, 1998 (met daarin als bijlage opgenomen twee recensie van Jan de Vries van *Edda en Thora*)

Ten eerste: de Edda als bron

Als we er vanuit gaan dat religie gedefinieerd wordt als “de verhouding van de mens tot zijn Goden”, dan maakt Miskotte de fout door te veronderstellen dat in de Edda een beschrijving staat van de Germaanse religie. De Edda is niet een Germaanse ‘Bijbel’. Het boek is een verzameling mythen en heldenliederen die weinig meedeelt over de directe relatie tussen de Germaan en zijn Goden. De cultus en de rituelen komen nauwelijks aan bod. Miskotte vergist zich als hij denkt dat de mythe en sage hetzelfde zijn als een religie.

Daarnaast kan Miskotte geen compleet beeld van de Germaanse religie schetsen als hij alleen de Edda gebruikt. De Edda vertelt namelijk iets over de wereldbeschouwing van de Scandinaviërs rond het eerste millennium. Het Germaanse heidendom bestond toen al duizenden jaren en had een verspreidingsgebied dat van IJsland tot aan de Zwarte Zee liep. Er zijn veel meer bronnen die gebruikt hadden moeten worden.

Ten tweede: de literatuur die Miskotte gebruikt

Miskotte gebruikt verouderde vakliteratuur en verkeerde literatuur. De Edda-vertaling die hij gebruikt, was in zijn tijd al een slechte oude Duitse vertaling uit 1918 van Von Wolzogen. Hij negeert het tweedelige werk, de *Altgermanische Religionsgeschichte*, van Jan de Vries. Dit werk werd, in de jaren dertig, door de wetenschappelijke wereld als het standaardwerk gezien. Wel gebruikt de theoloog literatuur van zeer controversiële auteurs zoals Herman Wirth, Jakob Wilhelm Hauer, Bernhard Kummer en Friedrich Hielscher. Daarnaast haalt hij schrijvers, dichters en filosofen zoals Dahn, George, Goethe, Heine, Hesse, Fichte, Hegel, Heidegger, Schopenhauer en Nietzsche aan die geen wetenschappelijke verhandelingen over het Germaanse heidendom schreven.

Tenslotte staat in *Edda en Thora* ook een citaat uit Mein Kampf en komen ander nazi's zoals Alfred Rosenberg aan bod. Het is inderdaad zoals professor Kylstra zegt: “...dat de Oudgermaanse religie als bron van alle kwaad voor Miskotte een wapen was, waarmee hij het nationaal-socialisme meende te kunnen bestrijden.”¹⁴

Ten derde: de karikaturen

Miskotte maakt van de heidenen een karikatuur door ze als Nietzscheaanse turbo-vikingen af te schilderen. De oude Germaanse gemeenschappen waren voor het overgrote deel boerengemeenschappen, die niet gebaat waren bij onrust en strijd, maar bij vrede en vruchtbaarheid. Van de uitleg van Germaanse begrippen zoals bijvoorbeeld het Lot of de afzonderlijke goden klopt niets. Het voert echter te ver om daar dieper op in te gaan.

---

¹⁴ Kylstra, A.D., *Een Rechtzetting*, 1998

Veel Nederlanders hebben de duiding van Miskotte (heiden = nazi = de meest verachtelijke mens) overgenomen, omdat hij een hooggeacht theologisch denker was, die door zijn publicaties een rol in het verzet tegen de bezetter gespeeld heeft.

Zijn reconstructie van het Germaanse heidendom is echter volledig mislukt. Miskotte was geen Oudgermanist, hij was een religieus/socialistisch ideoloog.

Miskotte's erfgenamen

Het is onbegrijpelijk dat dit subjectieve, op willekeur gebaseerde, misleidende, demagogisch boekwerk, dat overloopt van aantoonbaar foute voorstellingen, nog steeds geprezen wordt. Ja, ook heden ten dage is de 'Edda en Thora' nog steeds een bron van inspiratie voor christelijke auteurs zoals Anton Wessels, Gerrit Noort en Henk Vreekamp.

"Heidendom is nazisme", zo kunnen we lezen in het artikel 'Hét heidendom bestaat niet' van de gereformeerde historicus F.A. van Lieburg in het Nederlands Dagblad van 16 juni 2006. De historicus zegt in het artikel onder andere:

"Vreekamp hanteert psychologische noties als hij zegt dat het heidendom eeuwenlang door het christendom verdrongen is en daarom nog steeds een groot gevaar voor de toekomst is. Zoals een herlevend heidendom in de vorm van het nazisme tot een aanval op het jodendom heeft geleid, zou het zich wel eens opnieuw met geweld tegen de christenheid kunnen keren."

Wie is deze 'Vreekamp' die hedendaagse heidenen zo schaamteloos brandmerkt? Henk Vreekamp is een hervormd predikant in ruste, die in 2003 zijn boek *Zwijgen bij Volle Maan* publiceerde. In christelijke kringen zorgde het boek voor ophef, omdat het pleit voor het lezen van de Edda in de kerk. Christenen moeten, volgens Vreekamp, een nieuwe relatie vinden met hun heidense verleden. Uit heidens oogpunt lijkt dit sympathiek, tot men de achterliggende redenen ontdekt. Het heidendom wordt namelijk door Vreekamp misbruikt om een christelijke heropleving te bewerkstelligen, en in het voorbijgaan wordt de jodenvervolging in de schoenen van heidenen geschoven.

Volgens Vreekamp's vreemde redenering moeten christenen en niet-christenen in de eerste plaats kiezen voor de God van Israël, maar daarnaast moet men graven naar de eigen heidense wortels. Want als men het heidendom 'weggestopt' komt het onvermijdelijk tot een gewelddadige uitbarsting.¹⁵ Vreekamp zelf voelt zich 'heiden-christen'. Heiden door geboorte (heidendom zit in het bloed) en christen door keuze (christus in de geest). Volgens de

---

¹⁵ Theo Klein, 'Kerk moet terug naar heidense wortels', 27 september 2003, Geloof en Kerk

theoloog is het heidense deel in hem verantwoordelijk voor de moord op zes miljoen joden.

Met deze uitspraken stigmatiseert de huis-tuin-en-keuken psychotherapeut op een naargeestige manier heidenen.

Vreekamp ziet zichzelf als de geestelijke erfgenaam van Miskotte. Letterlijk zegt hij: *“Zwijgen bij Volle Maan is ontstaan als een vervolg op Edda en Tora van Miskotte”*.^{16 17}

Waarom maken theologen zoals Miskotte en zijn geestelijke erfgenamen zoals Vreeman zo'n negatieve karikatuur van de Oudgermaanse religie en de heiden? Om de beweegredenen van de bovenstaande theologen te begrijpen, is het van belang ook iets te weten over de wijze waarop de kerstening van de Germaanse heidenen verlopen is.

De kerstening

De heidense Germanen werden op twee verschillende manieren gekerstend. Eén was de gewelddadige onderdrukking van het heidense geloof, en één waarbij heidendom en christendom vermengd werden.

In het eerste geval wilden missionarissen het heidendom afschaffen, wat gepaard ging met het verwoesten van tempels, ontheiligen van heilige plekken, het kappen van heilige bomen en het slachten van heilige dieren. Bonifatius is een voorbeeld van zo'n verwoester.

In het tweede geval wilde de Kerk de uitingen van het heidendom, die niet direct met het christelijke evangelie in strijd waren, behouden. Rond het jaar 600 gaf Paus Gregorius de Grote opdracht om bij de kersteningsarbeid niet de “tempels van de afgoden” te verwoesten. De monniken moesten de tempels met heilig water besprenkeld, zodat ze van “duivelaanbidding” gereinigd waren. Heidense feestdagen moesten omgevormd worden tot kerkelijke feestdagen of feesten van de heilige martelaren.

Gregorius merkte dat het missioneren onder de Germaanse stammen moeizaam verliep. Hij realiseerde zich dat de kerstening makkelijker zou verlopen als de Germanen niet alle heidense tradities hoefden te verwerpen, maar dat deze omgevormd werden tot christelijke gebruiken. Het christendom werd vermengd met het heidendom.

Als we nu weer terugkeren naar de beweegredenen van de moderne theologen om een negatieve karikatuur van de Oudgermaanse religie te maken, dan komen we tot de volgende conclusies. Het doel van Miskotte was de gelovige christen dwingen een keuze te maken tussen de Mythe en de Thora. Een keuze tussen een Germaans christendom of een Joods christendom. Hij wil het

---

¹⁶ Uitspraak in het Nederlands Dagblad van 17 juni 2006

¹⁷ Andere christelijke auteurs die Miskotte als bron van inspiratie gebruiken zijn: de theoloog Gerrit Noort (Germaanse Cultuur en Christianisatie van Noordwest-Europa, 1993) en Anton Wessels (Kerstening en Ontkerstening van Europa, 1994)

voorchristelijke Europese erfgoed (dat hij gelijk stelt aan het nationaal socialisme) verwerpen, en met behulp van de Thora terug keren naar de ‘primitieve kerk’. Deze primitieve kerk was een ‘zuiver christendom’, zoals het was voordat deze in aanraking kwam met het Germaanse heidendom.

Het doel van theologen zoals Vreeman, Wessels en Noort is tweeledig:

In de eerste plaats wil men het heidendom vermengen met het christendom, om zo het zogenaamde “Germaanse Nazi gevaar”, dat in iedere Nederlander van Noordwest Europese origine zit, te neutraliseren.

Ten tweede wil men door het vermengen van de Germaanse mythe met het christendom deze laatste aantrekkelijker te maken. Op deze wijze willen de heren theologen de leegloop van de kerk tegen gaan. Volgens Gerrit Noort heeft de mens “fascinatie nodig, een intuïtieve beleving via de zintuigen, en niet de rationele godsdienst van de logos.”¹⁸

Miskotte bevindt zich in de traditie van Bonifatius en de Reformatie, en de heren Vreeman, Wessels en Noort zitten op de lijn van Paus Gregorius de Grote. Er is dus niets nieuws onder de zon.

Twee zielen in een borst

Het christendom in Noordwest Europa is dus een vermenging van Germaanse cultuur, het christelijke evangelie, en de Joodse moraal uit het Oude Testament. Er zitten dus twee zielen in één borst, te weten het ‘germanendom’ en het ‘jodendom’. Miskotte wilde het Germaanse deel uit het christendom halen en het Jodendom, waarmee hij doelt op de Thora (de Joodse Bijbel), versterken. De nationaal socialistische wilden juist het Joodse deel uit het christendom wegzuiveren. In deze ideologische strijd stond de antigermaan tegenover de antisemiet. Miskotte misbruikte op dezelfde wijze het Germaanse heidendom, de Germaanse mythen en symbolen, zoals de Nationaal socialistische dat deden.

Er is één wezenlijk verschil tussen Miskotte’s ideologie en die van de Nazi’s, en dat betreft het gebruik van de term ‘heiden’. Miskotte noemde het nationaal-socialisme ‘nieuw-heidendom’. De nazi’s verboden het gebruik van deze definitie voor hun politieke stroming. In een krantenartikel van 30 april 1934 in de Leidsche Courant stond het volgende berichtje:

---

¹⁸ Gerrit Noort, Germaanse cultuur en christianisatie van Noordwest-Europa, 1993

GEEN "MODERN HEIDENDOM"

De staatspolitie in Aken heeft officieel de uitdrukking "*modern heidendom*" verboden. Kranten die de uitdrukking blijven gebruiken, zullen worden geschorst. Het wordt laster genoemd, deze uitdrukking in verband te brengen met het nationaal-socialisme.

Politiek anti-heidendom

Niet alleen streng gelovige christenen misleiden door de term heidendom gelijk te stellen aan extreemrechts gedachtegoed, ook antiracistische actiegroepen doen aan misleiding. In het artikel '*Hedendaagse Heidenen*'¹⁹ uit 1999 door Harry Westerink in Kleintje Muurkant lezen we het volgende: "*Aan dubieuze neo-paganistische organisaties is geen gebrek.*" Nergens in dit artikel wordt uitgelegd wat precies heidens is aan die organisaties. Wel wordt bijvoorbeeld verteld dat de contactpersoon van een zogenaamde neo-paganistische organisatie lid was van een politiek rechts-extreme partij. De hierboven geciteerde zin is bewust misleidend. De schrijver moet zeggen dat er extreem rechtse organisaties zijn die heidense symboliek voor hun politieke doeleinden gebruiken. Dat is een feit dat ook wij niet ontkennen. Echter als een politieke actiegroep heidense symbolen en concepten gebruiken, dan is daarmee het heidendom nog niet een politieke stroming geworden! Dat is de wereld op zijn kop zetten.

Deze bewuste misleiding heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de heer Westerink een negatieve grondhouding heeft ten opzichte van het heidendom. Dit blijkt uit het feit dat hij in hetzelfde artikel het volgende schrijft:

"Verbazingwekkend is De Zutters onkritische houding niet, want als auteur van het boek 'De schaduw van de maan, moderne hekserij in Europa' treedt De Zutter het neo-paganisme welwillend tegemoet."

[vette opmaak van de tekst is door ons gedaan]

---

¹⁹ De titel van het artikel "Hedendaagse Heidenen" veronderstelt dat het artikel een overzicht gaat geven van heidense bewegingen in Nederland. In het artikel mag men minimaal een korte uitleg van het polytheïsme verwachten. Niets van dit alles. De inhoud van het artikel bestaat uit een opsomming van extreem-rechtse politieke stromingen die heidense concepten gebruiken en heidense groeperingen die volgens Harry Westerink een 'contactschuld' hebben.

Nationaal-socialisme en heidendom

Het nationaal socialisme is een *politiek* systeem dat geen enkele inhoudelijke overeenkomst heeft met het Noordwest-Europese polytheïsme. Wel stal het symbolen en concepten van het Germaanse heidendom.

Het koppelen van het heidendom aan het nazi-regime door de streng christelijke en extreem linkse ideologen wordt gedaan om het te diaboliseren. Het nazisme kan goed als verduivelingsinstrument gebruikt worden, omdat nazisme het ultieme kwaad vertegenwoordigt. De inhoudelijke discussie over wat een 'heiden' nu werkelijk is, hoeft niet meer gevoerd te worden.

Wil men een inhoudelijke discussie voeren over de verschillen en overeenkomsten van het heidendom aan de ene kant en het nationaal-socialisme aan de andere kant, dan is het van belang om te weten wat de onderzoekers daar tegenwoordig over zeggen. De politicoloog Dr. A. Schrupp legt uit hoe de Nazi elite ten opzichte van het geloof stonden:

“Er waren in de NSDAP twee fracties, die een tegenovergestelde religiepolitiek van de NS-staat eisten. De heidens-Germaanse groep rondom Rosenberg en Himmler, die het van het jodendom afstammende christendom afschaffen wilden en ervoor in de plaats een nieuwe Germaanse religie oprichten wilden. En aan de andere kant een fractie van het zogenaamde positieve christendom rondom Göring en Hitler, die een overeenkomst met de kerken nastreefden. Het was de tweede groep die zich uiteindelijk doorzette, niet de eerste. Ook de voorvechters van een Germaanse religie [*Rosenberg en Himmler*] beriepen zich niet op de Keltisch-germaanse natuurreligie, maar op een volledig onhistorisch beeld van de Germanen, dat eerder aan de heldenbeelden uit de Griekse oudheid herinnert. Inderdaad werden hier de in de 19^e eeuw ontstane esoterische orden [zoals die van *Helene von Blavatsky*, *Adolf Lanz von Liebenfels* en *Guido von List*] gedeeltelijk geïntegreerd”²⁰

De onderzoekster mevrouw Schrupp zegt dus dat er twee geloofsrichtingen binnen het nationaal-socialisme waren, een christelijke en een esoterische pseudo-Germaanse religie. Beide stromingen hebben geen overeenkomst met het historische Germaanse heidendom.

Het hierboven door Van Lieburg en Vreekamp gebruikte begrip 'herlevend heidendom' of het 'neo-paganisme' zoals Westerink het gebruikt, is in dubbel opzicht misplaatst. Het was geen heidendom dat aan het begin van de 20^e eeuw 'her'-opleefde, en de totalitaire visies van de nationaal-socialisten hebben geen overeenkomsten met de wijsgerige concepten van het heidendom.

---

²⁰ http://www.antjeschrupp.de/rechte_ideologie.htm

Conclusie

Voor orthodoxe christenen en extreem linkse politici is de term 'heiden' een emotionele term van afkeuring, zonder dat men zich om de precieze betekenis van het woord bekommert. Door deze misleiding probeert men het heidendom taboesfeer houden, en zo de groei van deze beweging tegen te gaan.

Daarnaast is er een groep theologen die de ontkerstening van Europa met lede ogen aanziet. In een poging deze ontkerstening een halt toe te roepen, pleiten ze voor een vermenging van de Germaanse heidendom met het evangelie. Door deze vermenging wil men de 'blijde boodschap' van Jezus aantrekkelijker verpakken voor de Noordwest Europeanen.

Wij gebruiken de naam 'heiden' omdat het een eeuwenoude term is, die door alle Germaanse stammen gebruikt werd, en nog steeds een gangbaar begrip is. 'Heiden' is niet ontleend aan een vreemde taal, of opgewekt uit een dode taal, het is een term waarmee onze voorouders hun eigen geloofsgemeenschap aanduiden. Daarmee is het ook een symbool voor de reconstructie van een traditioneel Noordwest-Europees heidendom.